НИНА СТОКИЋ

„И ТАКО СВЕ ТОНО, ПА ТОНО” – ОСВРТ НА КУЛТУРНО ПРЕГАЛАШТВО АНТОНИЈА ТОНЕ ХАЏИЋА

САЖЕТАК: У раду ће бити речи о књижевном и културном раду Антонија Тоне Хаџића (Суботица, 20. XI 1831 – Нови Сад 17. I 1916). У години у којој се обележавају два века Матице српске, чији је је био секретар (1859–1895) и председник (1896–1911), као и 110 година од његове смрти, говорићемо о различитим доменима његовог рада, првенствено имајући у виду његов ангажман у Матици српској и Српском народном позоришту. Сведочанства Хаџићевих савременика, али и судови потоњих књижевних историчара, заједно сагледани, стварају противречну слику о Хаџићевом управничком, уредничком и стваралачком раду. Циљ нам је да овим мањим осврtом укажемо на потребу за целовитијим увидом у свестрану културну делатност Антонија Хаџића.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Антоније Хаџић, свестрани културни делатник, Српско народно позориште, Матица српска

Вишедеценијска посвећеност двема институцијама, Матици српској и Српском народном позоришту, обележила је живот Антонија Тоне Хаџића. У времену бројних друштвенополитичких превирања, Антоније Хаџић је био ангажован на више одговорних позиција, стога је упамћен као једна од најпреданијих личности у кругу културних прегалаца на задатку јачања српске националне свести. Хаџић је био секретар Матице српске (1859–1895) и њен председник (1896–1911), уредник *Летописа Матице српске* (1859–1869; 1876–1895), Матичиног листа за књижевност и забаву *Матица* (1865–1870), као и *Младе Србадије* (1870–1871), значајног гласила Уједињене омладине српске, чији је био истакнути члан. Уметнички

руководилац Српског народног позоришта је од 1868. године, а његов готово пет деценија дуги управнички, преводилачко-прерађивачки и драматуршко-редитељски рад је неизоставни део српске позоришне прошлости. Покренуо је први позоришни лист *Позориште* 1871. године, чији је уредник био све до 1908. године. Писао је есеје, позоришне и књижевне критике, историјске чланке и расправе, некрологе и белешке о позоришту и глумцима, а објављивао их је у бројним српским и мађарским часописима. Ипак, због великог броја послова који су му били поверени, Хаџић је, у углавном парцијалним освртима на његов живот и рад, помињан и као немарни уредник, управник, али и кореспондент.

Млади Антоније Хаџић

Рођен у трговачкој породици грчког порекла, чији су послови били на различите начине повезани са хартијом, Хаџић наставља да дела у истој сфери, определивши се за књижевни рад. Након завршене основне школе и шест разреда гимназије у Суботици, Хаџић седми и осми разред гимназије, односно вишу гимназију, похађа у Пешти код пијариста, од 1850. до 1852. године. Културна институција за коју ће његова будућност бити чврсто везана, Матица српска, налазила се тада у Пешти, смештена у Текелијанум, зграду завода за школовање српских студената. Правне студије Хаџић уписује 1852. године.

Након Мађарске буне 1848–1849. године, Пешта више није духовни центар угарских Срба већ то постепено постаје Нови Сад, коме се и млади све више окреће. Изван Новог Сада и Беча, у коме су се обрели бројни српски студенти, „ко зна зашто и како, опредељен за Пешту",[1] Хаџић је био усамљен, те се полако и ненаметљиво својим прилозима јавља у *Српском летопису*, као и у новосадској *Седмици*. Чланак (саопштење) „Декларатория Илирикума" Марије Терезије у *Летопису* му је објавио тадашњи уредник Јаков Игњатовић. У Пешти упознаје Јована Јовановића Змаја, што ће се пресудно одразити на његово опредељење за рад на књижевном пољу. Лазар Чурчић, исписујући драгоцени осврт на Хаџићев допринос Матичином напретку, напомиње да је Хаџић можда по Змајевом наговору почео да преводи дела мађарског писца Мора Јокаија, па их је објавио у *Седмици* 1857. и 1858. године.[2] У последњој, 99. књизи *Летописа* коју уређује Јован Ђорђевић, Хаџић објављује

[1] Лазар Чурчић, „Антоније – Тона Хаџић, секретар и председник Матице српске (сто педесет година после рођења)", *Рад Матице српске*, год. XIV, бр. 21, Матица српска, Нови Сад 1984, 73.

[2] Исто, 71.

превод путописа по Босни Александра Фјодоровича Гиљфердинга. Чурчић износи претпоставку да је превод уврстио сам Антоније Хаџић, будући да је аутор и других бележака и приказа у тој књизи, чиме је званично наследио посао Јована Ђорђевића.[3] Дакле, нагло и врло храбро, Хаџић преузима уреднички посао од Јована Ђорђевића, те постаје и секретар Матице српске. Две године након завршетка правних студија 1859. године, Антоније Хаџић започиње свој рад у Матици српској.

На основу преписке са Јованом Јовановићем Змајем, још од 1857. године бива јасно да Хаџић и он припадају истом кругу младих образованих интелектуалаца чија тежња јесте књижевни рад и привређивање српској култури. У децембру 1858. године Хаџић из Пеште пише Змају о издавању његових песама, као и о намери издавања превода европских драма. Писмо започиње у анегдотском тону; није желео да се издају Јовановићеве песме, али су га наговорили. Он наглашава да би у издавању и штампању драма, осим њих двојице, био упослен и Јован Ђорђевић. Потом, предлаже да преведе први део *Фауста*, јер му се чини да је за тај посао „са свим створен". Свестан је Тона да немају „становите глумнице" за играње *Фауста*, те да би им тај преводилачки подухват вероватно био замерен. Ипак, много је важније било пружити публици могућност читања квалитетног штива: „Та то баш за сада и није главна цел, него да осладимо читање српској публици, и да јој укус, који би се са којекаквим беспослицама покварити могао, угладимо."[4] Тона се нада сарадњи, подстакнут њиховим разговорима у којима су се зачеле идеје културне мисије: „Е сад знаш и као што се надам уверићеш ме, да не беху само празне речи кад смо један другоме јаде казивали, који нас са нерадње и нехајања наших садругова задесише!"[5] Поменуте јаде, али и однос према српској књижевности и култури, делили су са Јованом Ђорђевићем, који је стога био спреман да свој секретарски и уреднички посао у Матици српској препусти пет година млађем, двадесетосмогодишњем Антонију Хаџићу. Као поборник Вукове језичко-правописне реформе, Ђорђевић је био у сукобу са управом Матице српске, те не могавши да истрпи притисак конзервативних схватања, напушта Пешту и одлази у Нови Сад. У писму Хаџићу из 1859. године видимо да Ђорђевић, обраћајући му се с „драги пријатељу", шаље свој опроштајни чланак намењен читаоцима *Летописа*, те га моли да га уврсти у

[3] Исто, 71–72.

[4] „18. Антоније Хаџић Змају" [2. децембра 1858, Пешта], *Преписка Јована Јовановића Змаја*, I, прир. Младен Лесковац и и Иванка Јовичић, Матица српска, Нови Сад 1957, 24.

[5] Исто.

целини.[6] Имао је у виду да би Хаџић могао изоставити Ђорђевићеву похвалу: „[...] а највећу признателность оддаємъ правнику г. Антонии Хаџићу, кои є уређиванћ ове свеске изъ чисте любави према народной кньижевности у место мене довршио."[7] На главној скупштини Матице српске, 22. августа 1859. године, у Пешти, Хаџић је изабран за секретара Матице српске. Јован Ђорђевић је био свестан ће млади Хаџић прихватити захтеве доминантног конзервативног круга у Матици, што он више није могао, али да суштински припада групи подржавалаца Вуковог становишта.

Изузетну самосвест Антоније Хаџић испољава у свом уредничком предговору стотој књизи *Летописа*. Свестан одговорности која му је поверена, он сагледава тежину задатка уредника: „А у толико тежій за мене, кои се єдва смемъ међу кньижевнике брояти, и кои уредништво башъ из руку г. Ј. Ђорђевића примамъ, подъ коимъ се Лѣтописъ до оне высине узвіо, кою никада пре достигао ніє."[8] Скромно сматрајући да се једва међу књижевнике може бројати, Хаџић наглашава да ће се старати да се *Летопис* одржи у оном правцу који је његов бивши уредник означио, те започиње своју прву вишегодишњу етапу уредничког рада до 1869. године.

Књижевно стваралаштво и преводилачки рад постепено окупирају младе нараштаје у Пешти, те се оснива друштво Преодница 1861. године. Чланови Преоднице били су ђаци и студенти, углавном текелијанци, које Ђорђевић неретко помиње у својим писмима Хаџићу: „Чувајте ми моју омладину, да не поклизне."[9] Божидар Ковачек напомиње да Ђорђевић рачуна да ће Хаџић, који га је наследио и на положају управника Текелијанума, пазити на његове бивше питомце „да се не одроде", односно да негују мисао о српској култури и књижевности на којој је он у Новом Саду посвећено радио. Светозар Милетић и његове идеје окупљају све већи број либералних интелектуалаца и постаје јасно да следи нова етапа у политичкој сфери али и културном напретку Срба у Угарској. Срби се више не ослањају на Беч, него настоје да са мађарским либералним круговима раде на успостављању независности Угарске од Аустрије, што би и српском народу обезбедило сигурност и могућност националног и културног опстанка. Обновљена Српска читаоница, 1861. године,[10] означавала је превагу демократских,

---

[6] I, Писмо Ј. Ђорђевића А. Хаџићу, Нови Сад, 12. јула 1859, *Преписка између Јована Ђорђевића и Антонија Хаџића (1859–1895)*, СНП, Нови Сад 1974, 13.

[7] Іованъ Ђорђевићъ, „Опроштай", *Србски летопис*, год. XXXIII, књ. 99, 207.

[8] А. Хаџићъ, „Уредниковъ предоговоръ", *Србски летопис*, год. XXXIII, књ. 100, 1–2.

[9] IV, Писмо Ј. Ђорђевића А. Хаџићу, Нови Сад, 13. фебруар 1861, нав. дело, 24.

[10] Три догађаја у Новом Саду који представљају ослонац у организованом, културном животу Срба у Угарској десила су се 1861. године: обнова Српске

либералних идеја, које је заступао Светозар Милетић, над конзервативним политичким струјањима, чији је представник био Јован Хаџић, председник Српске читаонице од 1847. године. У датом периоду, у *Србском дневнику*, Ђорђевић „звони" о потреби за оснивањем позоришта у Новом Саду, стога се у оквиру Српске читаонице конституише Позоришни одбор, који ће и основати Српско народно позориште. У писму у коме Ђорђевић пише да изнова „звони" за позориште исказана је и потреба за Хаџићевим доласком у Нови Сад: „Само нам још Ви требате, јер без Вас сви ови славни мужеви не могу ништа друго, до само ствар заподрети и почети."[11] Ипак, Антоније Хаџић ће из Пеште подржати процес оснивања и прве фазе рада Српског народног позоришта.

На књижевној и позоришној сцени

У Пешти Антоније Хаџић, окружен младим људима једнако усхићеним новосадским духовним полетом, помаже Српском народном позоришту у уметничком и финансијском смислу. Будући да је још као суботички ђак био ангажован у дилетантским представама, Хаџић одлучује да покрене Српско добровољно позоришно друштво, чији би чланови били пештански српски студенти. Играњем представа на српском језику јачала би се културна и политичка самосвест српског народа, а створен би био и простор за сакупљање прилога за Српско народно позориште. Осим што је био кључна фигура у организовању будимских представа, Хаџић је имао своју улогу у комадима *Пријатељи* Лазара Лазаревића, *Покондирена тиква* и *Кир Јања* Јована Стерије Поповића, као и у шаљивој игри *Инкогнито* Јана Паларика, коју је посрбио Коста Руварац.

На основу драгоцене *Преписке између Јована Ђорђевића и Антонија Хаџића (1859–1895)* коју је приредио Божидар Ковачек, видимо да су у периоду од 1861. године, када је основано Српско народно позориште, па све до 1868. године, када Тона преузима уметничко руководство, основна тема драмски текстови које Тона преводи и набавља. Осим што помаже на репертоарском плану, Антоније Хаџић проналази позоришне реквизите, шминку, браду и носеве неопходне за маскирање глумаца. Упркос Хаџићевом

читаонице, оснивање Српског народног позоришта и свечана прослава 100-годишњице рођења културно-просветног мецене Саве Текелије. Види: Божидар Ковачек, „Обнова Српске читаонице и оснивање Српског народног позоришта", *Српска читаоница – Градска библиотека у Новом Саду. Споменица (1845–1995)*, Градска библиотека, Нови Сад 1996, 126–127.

[11] IV, Писмо Ј. Ђорђевића А. Хаџићу, Нови Сад, 13. фебруара 1861, нав. дело, 23.

вишеструком ангажману, Ђорђевић је сматрао да би он, близак позоришном свету у домену дилетантских представа и гледалачког искуства у Пешти, одговорио задатку редитеља: „Не смем да Вас зовем; али ако Вас матичари повијају, дођите нам за режисера, вама за љубав направићемо од тог званија директорство и интендатуру, и шта год оћете."[12] Хаџић, као човек коме је претходно поверио своје послове, Ђорђевићу је деловао као најбољи избор за редитеља. У јуну 1862. Ђорђевић га директно позива:

> Овде је за то обште мњеније само за Вас, и ја имам налог од целог славном управљајућег одбора, да Вас свечано позовем и да Вам круну диктаторску, управо директорску не на јастуку, већ на овом писму поднесем. Опуномоћен сам Вам и то јавити, да ћемо Вама за љубав и титулу режисера у директорску претворити [...] Сад Вас дакле молим и преклињем, да се изјасните, и то што скорије и што боље по нас, управо по мене.[13]

Божидар Ковачек наводи одломак изгубљеног писма Антонија Хаџића, у коме појашњава да му околности не допуштају да прихвати његов позив: „Али помислите само приморан бити одређи се чега ма и привремено, на што у себи и воље и позива осећам."[14] За Антонија Хаџића, као што видимо, рад у Матици српској није био само посао већ позив коме се није могао одупрети упркос наклоности театру. Хаџић је, уосталом, био свестан да се припрема прелазак Матице српске у Нови Сад, на чему је и сам радио, стога је знао да ће доћи прави тренутак у коме ће се моћи придружити Српском народном позоришту. У међувремену, Ђорђевић од Хаџића добија помоћ не само у погледу репертоара и неопходних сценских средстава већ и у правном смислу, набављајући и преводећи позоришне законе и статуте мађарских и немачких позоришта.

Коначно, 1864. године, заједно с књигама и Матичином архивом, Антоније Хаџић прелази у Нови Сад. Прво седиште Матице српске у Новом Саду био је двор владике Платона Атанацковића, Платонеум, где се данас, у улици Николе Пашића број 6, налази Огранак Српске академије наука и уметности.

Антоније Хаџић је посвећен секретарском послу у Матици српској, а осим уређивања *Летописа Матице српске* бива му по-

---

[12] XI, Писмо Ј. Ђорђевића А. Хаџићу, Н. Сад, 27. фебруара 1862, нав. дело, 40.

[13] XVI, Писмо Ј. Ђорђевића А. Хаџићу, Н. Сад, 12. јуна 1862, нав. дело, 53–54.

[14] XVIIa, Писмо А. Хаџића Ј. Ђорђевићу, нав. дело, 61. Одломак из писма је цитирао Димитрије Кириловић. Види: „Српско народно позориште", *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, књ. III, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци 1930, 267.

верен посао уређивања листа за књижевност и забаву, *Матица*. Након пресељења Матице српске у Нови Сад јавила се потреба за часописом који би више био окренут књижевности, за разлику од *Летописа*, у коме су се појављивали претежно научни прилози из области филологије, историје итд. Светозар Милетић је крајем 1864. предложио да се покрене забавно-поучни лист који би излазио три пута месечно и доносио краће, актуелне али једнако релевантне прилоге као и *Летопис*, што јесте реализовано већ наредне године јер излази лист *Матица*.

Да у сваком времену постоје људи који нису ни велики ни мали ствараоци, али су својом умешношћу, упорношћу и истрајним радом дали непроцењив допринос материјалном и духовном животу, а који су врло критиковани и незаслужено заборављени, напоменуо је Лазар Чурчић на свечаној седници Управног одбора Матице српске. Ова седница била је посвећена 150-годишњици рођења Антонија Хаџића, 15. децембра 1981. Кроз овај чланак Тона је представљен као велики радник, пажљиви уредник *Летописа Матице српске* и председник Матице српске у временима у којима то заиста није било лако. У другом периоду уређивања *Летописа Матице српске*, од 1876. до 1895, присутно је било много критика на рачун слабијег квалитета прилога, што није била Тонина кривица већ рефлексија тадашњих политичких прилика. Наиме, Милетићева Српска народна слободоумна странка се раздвојила на либералну и радикалну, те су стога политички сукоби учинили да напредак српске књижевне сцене буде нарочито успорен. Међутим, Тона је био доследан идејама које су од самог почетка биле заступане на страницама *Летописа*:

> Што вреднијих књижевних остварења није било у *Летопису* није била кривица ни до А. Хаџића, ни до Матице. Њихов задатак је био да пружају највредније и то су чинили. Што у том времену није било вреднијих српских писаца није била њихова кривица. [...] А. Хаџић је чинио то веома одговорно. Ваљда је за све прилоге који су објављени тих година у *Летопису* А. Хаџић имао рецензије, које је све у широким одломцима и објавио. Толику објективност и толику јавност рада није пожелео нити остварио ниједан од уредника српских књижевних листова.[15]

Када се као дугогодишњи уредник *Летописа Матице српске* опраштао са својим читаоцима 1896. године, будући да је постављен

[15] Лазар Чурчић, „Антоније – Тона Хаџић, секретар и председник Матице српске (сто педесет година после рођења)", нав. дело, 77–78.

на место председника Матице српске, Хаџић говори о свом раду на *Летопису*, што се односи и на целокупан његов рад: „Мој досадањи рад књига је отворена. Ја немам да зазирем ни од чега. Што сам радио, радио сам целом свету на видику, увек као веран син народа свога, који је свагда и свугде савесно вршио дужност своју. Нека пресуђују рад мој други."[16]

Када помиње критике усмерене на Хаџићев рад нарочито у Матици српској, Лазар Чурчић пре свега има у виду биографа оштрог пера, Васу Стајића. У књизи *Новосадске биографије* Стајић одмах предочава да ће дати само неколико бележака о Хаџићу, док ће целовиту слику дати неко други: „Приказ целокупне његове личности препустиће се другоме ком, који буде имао симпатије за овакву врсту људи и јавних радника."[17] Читав текст је исписан у намери да се оправда одређење „оваке врсте људи", односно „несавесног плагијатора". У осврту на некролог посвећен Антонијевом оцу, у коме се наводи да је сакупљао периодичне публикације, искористиће прилику да каже како то његов син, секретар Матице српске, није чинио.[18] У чланку „Сто година Матице српске" у *Новој Европи*, Стајић долази до периода у којем су Тони биле поверене одговорне позиције, представљајући тај период као наличје Омладинског доба. Стајић напомиње да би се студијом о Хаџићевом животу, још непостојећом, осветлила природа растројства Милетићеве Народне странке.[19] Чини се да Стајић, премда говори да неће писати о Тони у целини, настоји да допринесе целовитом сагледавању његове личности: „Ми треба да споменемо бар неке чињенице из Хаџићева рада и нерада у Матици, чиме ћемо дати и прве прилоге за каснију израду укупне студије о том човеку."[20] Васа Стајић је, упркос негативном односу према Хаџићевом раду, имао свест о важности његове позиције у одређеном историјском периоду, те да ће бити неопходно да се у будућности испише „укупна студија".

Противречан став о Антонију Хаџићу изрекао је његов сарадник у Матици српској али и у домену позоришних послова, Милан Мица Савић. Будући да је као секретар Матице српске доста времена проводио са Тоном, доноси нам драгоцено сведочанство о његовој радној свакодневици након 1896. године. Тона је имао

[16] А. Хаџић, „Опроштај уредников", *Летопис Матице српске*, год. [LXV], књ. 185, св. 1, III–IV.

[17] Васа Стајић, *Новосадске биографије: из архива Новосадског магистрата*, св. 5, С–Ш, Град Нови Сад, Нови Сад 1940, 212.

[18] Исто, 213.

[19] Васа Стајић, „Сто година Матице српске", *Нова Европа*, књ. XVI, бр. 6, 26. септембра 1927, 193–194.

[20] Исто, 194.

више писаћих столова на којима је био једнак неред, а послужитељи их нису смели дирати, премда их је прашина покривала: „Тако да је на сваком његовом столу био таван хартије таван прашине, опет таван хартије па таван прашине и тако даље."[21] Како на његовом столу није било места за писање, писао је за великим столом, што Савић у сликовитом маниру описује:

> Главу је наслонио на леву надлакћену руку, омот око главе је непрестано намештао, врат истезао, главу каткад вртио да су зглавци на врату чујно пуцали. И онда је опет писао, да прећашњу процедуру, с главом и с вратом понови, хватајући се с уздасима за чело, јер само тако су му навирале мисли.[22]

Савић наглашава да је Хаџић волео да се потписује, чак и када га је неко у томе могао одменити: „Потписивао се нисам готово никад. То сам оставио председнику, знајући његову грдну сујету да се пред светом покаже, као да је он и точак, и душа, и било целе Матице."[23] Благонаклонији однос према Тони у Савићевим белешкама присутан је у сегментима у којима се дотиче новосадског позоришног живота, премда и у тој сфери указује на поједине мањкавости. Њих ипак правда чињеницом да је био истински посвећеник позоришту: „[...] а за позориште дао је господин Тона и душу. Тако, да сам га једном приликом назвао мужем Матице српске који је са љубавнице, Позоришта, постао венчаној жени, Матици, неверан."[24]

Симпатије према Хаџићу Савић показује у погледу реконструкције живота и дела Лазе Костића. Први напис *Максима Црнојевића*, поједина писма и нештампане Костићеве песме Милан Савић је открио захваљујући Антонију Хаџићу. Када помиње Костићева важна пријатељства, Савић не пропушта да помене Тону, „који је од Лазине ране младости стајао уз њега, њему почесто утирао пута и свагде био готов, ма каквој Лазиној жељи вољно и некорисно се одазвати".[25] Том приликом Савић ће, изненађујуће, скренути пажњу на захвалност коју заслужује Тона: „Има нас пуно који господину Тони, поред многих његових 'слабости', имамо много да захвалимо. Коста Трифковић није ниједно своје дело сматрао за готово, док

---

[21] Милан Савић, *Прилике из мог живота*, прир. Миливој Ненин и Зорица Хаџић, Академска књига, Нови Сад 2009, 61.
[22] Исто, 61–62.
[23] Исто, 63–64.
[24] Исто, 85.
[25] Милан Савић, *Лаза Костић*, прир. Миливој Ненин и Зорица Хаџић, Службени гласник, Београд 2010, 190.

га није Хаџић прегледао. Стеван В. Поповић није господина Тону друкчије ни звао, него својим учитељем."[26]

Због много већег броја сачуваних писама упућених Хаџићу него оних које је исписао, као и чињенице да су му кореспонденти замерали што им не одговара, Савић је закључио да је Хаџић тако сугерисао да је у „силном" послу. Ипак, Хаџићева расплинутост у погледу послова јавности је била позната. О његовој заузетости било је писано 1887. године, у Змајевом листу *Стармали*:

> Тоно, уређуј *Летопис* – Тоно, састављај скупштинске записнике, – Тоно, води кореспонденцију – Тоно, поучи дилетанте, – Тоно, ангажуј нову глумицу, – Тоно, говори надгробно слово, – Тоно, говори свечан говор, – Тоно сазови скупштину „црвеног крста", – Тоно, телеграфиши јубилару у Загреб, – Тоно, напиши за новине извештај о концерту, – Тоно, уређуј „Позориште", – Тоно, набави венац за високог покојника, Тоно, држи пробе за позоришне представе, [...] Ја све мислим да ће и на небу бити: Тоно, иди поучи анђеле и аранђеле да аранжују концерат [...] и тако све Тоно, па Тоно, баш ка' и овде на земљи.[27]

Бројни послови нису Хаџићу били поверавани само због његове марљивости и спремности да преузме одговорност већ и због његове умерене природе, што је обезбеђивало мања ограничавања српских националних и културних стремљења пре свега у домену позоришног живота. Мађарске власти су након Аустроугарске нагодбе 1867. године отежале финансирање Позоришта, а од њих је било непоходно тражити дозволе за рад. Требало је, дакле, успоставити равнотежу између уметничких и политичких захтева, у чему је нарочито био успешан Хаџић, што је, између осталог, био извор критика усмерених на његове политичке ставове.[28]

*

[26] Исто, 190–191.

[27] Гајдашевић [Илија Огњановић Абуказем], „Тако до века", *Стармали*, год. X, бр. 12, 30. априла 1887, 89–90.

[28] О његовом политичком „одметништву" писао је Васа Стајић. Милетићева Српска народна слободоумна странка га је више пута предлагала за новосадског посланика на државном сабору, а изабран је 1878. године. Ипак, он постаје „одметник од бечкеречког програма" 1884. године, тако што је прихватио кикиндски програм, чиме се приклонио „највећем мађаризатору Угарске" Калману Тиси. В. Васа Стајић, *Новосадске биографије: из архива Новосадског магистрата*, св. 5, С–Ш, 214–215.

Хаџићева умереност у односу са мађарским властима, односно његове „опортунистичке скрупуле”,[29] захваљујући којима је обезбеђено спровођење културне мисије, биле су осуђиване али и оправдаване. Последњи дани живота Антонија Хаџића, ипак, најпрецизније бацају светло на његову судбину. Када је 1914. године Тихомир Остојић, секретар Матице српске, интерниран у Стоном Београду, Антоније Хаџић изнова бива неопходан Матици српској, упркос проневери Матичиних службеника због које се повукао 1911. године. У ратним данима Хаџић је преводио извештаје о раду Матице српске на мађарски језик, а трудио се да пронађе начин да помогне члановима позоришне дружине. Преузео је позоришну имовину, архиву, реквизиту, костиме и старао се о њима у својој дворишној соби у Матици српској, предано одговарајући свом животном позиву, све до 17. јануара 1916. године.

Мср Нина В. Стокић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске академске студије
nstokic012@gmail.com

[29] Тодор Манојловић, „Политичка улога старог новосадског Народног позоришта”, *Сйоменица (1861–1961)*, СНП, Нови Сад 1961, 66.